

Warszawa, 01.08.2023

dr hab. Marek Wigier, prof. IERiGŻ-PIB
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut
Badawczy

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Kamila Dyrtkowskiego**

pt. *„Sytuacja ekonomiczno-społeczna pracowników tymczasowych na rynku pracy w
województwie wielkopolskim”*

Promotor: dr hab. Piotr Kułyk, prof. UZ

Promotor pomocniczy: dr inż. Mariola Michałowska

1. Wybór tematu i założenia badawcze

Dynamiczny rozwój elastycznych form zatrudnienia oferowanych przez agencje pracy tymczasowej jest dowodem na prężny wzrost tego segmentu rynku pracy również w Polsce. Trendy te zostały zaobserwowane na rynku amerykańskim już pod koniec ubiegłego stulecia, a na rynku europejskim na początku XXI wieku. Praca tymczasowa jest dla wielu firm ważnym rozwiązaniem kadrowym, uzupełniającym bieżące potrzeby lub świadomą strategią zarządzania. Praca w ramach kontraktu, umowy zlecenia, umowy o dzieło niejednokrotnie wypiera pracę stałą. Zjawisko to dotyczy zarówno specjalistów z wąskich dziedzin, których pracodawca potrzebuje zatrudnić jedynie na bardzo krótki czas w celu wykonania jednorazowej usługi, jak również stanowisk wymagających niższych kwalifikacji, których pracodawca nie może w krótkim czasie uzupełnić pracownikami. Zakres i możliwości wykonywania pracy tymczasowej wzrastają i rozszerzają się wraz z rozwojem technologii i możliwości świadczenia usług na odległość, możliwości delegowania zadań na podwykonawców, rozwijania regulacji prawnych zatrudnienia związanych ze świadczeniem pracy w formie wypożyczania pracowników. Nowe elastyczne formy zatrudnienia, z punktu widzenia pracodawcy często podyktowane są dążeniem do optymalizacji kosztów funkcjonowania przedsiębiorstwa lub motywacją do pozyskania pracowników o unikalnych kwalifikacjach. Jeśli zaspokajanie popytu pracodawcy na pracę opiera się wyłącznie na

zatrudnianiu pracowników tymczasowych o niskich kwalifikacjach, może jednak prowadzić do stagnacji rozwoju, z powodu braku bodźców do poszukiwania rozwiązań innowacyjnych i jest obarczone ryzykiem tzw. pułapki równowagi niskich kwalifikacji.

Motywy podejmowania zatrudnienia przez pracowników na podstawie umów krótkoterminowych są również zróżnicowane i zależne od wielu czynników ekonomicznych i społecznych. Pracownicy tymczasowi często cenią sobie tę formę zatrudnienia ze względu na jej elastyczność, możliwość dostosowania czasu pracy do innych obowiązków, możliwość zwiększenia mobilności czy szybką możliwość zwiększenia dochodów. Praca tymczasowa jest także często postrzegana przez pracowników jako możliwość zdobycia dodatkowych kwalifikacji i doświadczenia lub jako tzw. okres próbny w nadziei na pracę etatową i trwałe zatrudnienie u danego pracodawcy. Wielu pracowników traktuje jednak pracę tymczasową jako rozwiązanie doraźne, podyktowane potrzebą rozwiązania bieżących problemów, z którymi mają do czynienia na rynku pracy. Problemy te mogą mieć związek z poziomem wykształcenia pracowników, niedopasowaniem kierunku wykształcenia do lokalnych potrzeb rynku pracy, zmieniającymi się potrzebami rynkowymi i bieżącą koniunkturą gospodarczą. Elastyczne formy zatrudnienia postrzegane są również przez pracowników zazwyczaj jako mniej bezpieczne z punktu widzenia ich bezpieczeństwa socjalnego.

Niebagatelną rolę w rozwoju tymczasowych form zatrudnienia oraz rozwoju podmiotów świadczących usługi w formie pośrednictwa na rynku pracy odgrywają także zmieniające się przepisy i rozwiązania prawno-administracyjne regulujące rynek pracy. Ustawodawcy starają się nadążać za bieżącymi potrzebami rynkowymi, równocześnie zabezpieczając coraz skuteczniej interes każdej ze stron, tj. pracownika, pracodawcy i agencji pracy. Nowe przepisy tworzone są w celu wdrożenia nowych, aktywnych form ograniczania bezrobocia i realizacji skutecznej polityki socjalnej.

Wybór tematu badawczego oraz postawione przez Autora dysertacji hipotezy badawcze, w obliczu przytoczonej wyżej argumentacji, są jak najbardziej aktualne i trafne. Opis obowiązujących rozwiązań prawnych, uwarunkowań oraz sytuacji na rynku pracy, wpisuje się w potrzebę głębszego rozpoznania wybranych zagadnień i wypracowania modelowych rozwiązań, pomocnych w organizacji i zarządzaniu rynkiem pracy. Badań tego typu brakowało w szczególności w odniesieniu do specyfiki regionalnej, w tym przypadku wybranego województwa wielkopolskiego. Autorskie badania własne przeprowadzone na rynku pracy tego województwa zasadniczo potwierdzają trendy zaobserwowane na innych międzynarodowych rynkach pracy. W konfrontacji z przedstawionym autorskim modelem „pracownika tymczasowego” zawierającym charakterystykę i ocenę czynników ekonomicznych, społecznych i organizacyjnych są cennym wkładem w rozwój stanu wiedzy na temat sytuacji ekonomiczno-społecznej pracowników tymczasowych oraz samego funkcjonowania tego rynku w województwie wielkopolskim.

Przedstawiona do oceny dysertacja stanowi twórcze wypełnienie wyżej wykazanej istniejącej luki informacyjnej.

2. Struktura i zawartość merytoryczna rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska liczy w sumie 259 stron. Składają się na nie część merytoryczna złożona z sześciu rozdziałów poprzedzonych wstępem, zakończenie, bibliografia, wykaz tabel, rysunków i wykresów, załącznik wzoru ankiety dla pracowników tymczasowych oraz streszczenie w języku polskim i angielskim. Dwa pierwsze rozdziały części merytorycznej dysertacji odnoszą się do omówienia i osadzenia na podwalinach teorii ekonomii zagadnień rynku pracy, rozdział trzeci poświęcony został przedstawieniu hipotez badawczych i metodyki, zaś trzy końcowe rozdziały zawierają omówienie wyników badań, w tym własnych badań ankietowych. Całość rozważań została podsumowana w zakończeniu. Praca nie zawiera wykazu skrótów stosowanych w rozprawie. Końcowa część rozprawy zawiera spis literatury (liczący w sumie 210 pozycji książkowych i artykułowych, wykaz 16 przywołany w treści aktów prawnych i odwołanie do 7 źródeł internetowych), wykaz opracowanych i ponumerowanych oddzielnie dla każdego z rozdziałów tabel (w sumie 56), rysunków (w sumie 9), wykresów (w sumie 34), a także wspomniany już wzór ankiety oraz streszczenie w języku polskim i angielskim.

We wstępie do rozprawy Autor, w zwięzły sposób, przedstawił uzasadnienie dla podjętych badań dotyczących formuły pracy tymczasowej. Wskazując na zachodzące zmiany i aktualny stan wiedzy na temat podejmowanego zagadnienia, przedstawił cel i przytoczył treść hipotez badawczych, zaprezentował strukturę pracy oraz sposób organizacji badania ankietowego. Postawione pytania badawcze dotyczące motywów wyboru pracy tymczasowej, sposobu traktowania pracownika, dostępu pracownika do programów rozwojowych, preferencji w rozwoju kariery i zgodności z wykształceniem oraz sposobu postrzegania tej formy pracy przez ludzi młodych, zdeterminowały zakres i ogólną konstrukcję pracy. Taki sposób prezentacji należy ocenić pozytywnie, ponieważ pozwala czytelnikowi szybko i syntetycznie zapoznać się z merytorycznym zakresem opracowania oraz ułatwia zrozumienie jego logiki i wyników.

W rozdziale pierwszym Autor skoncentrował się na omówieniu ekonomiczno-społecznych aspektów rynku pracy, wychodząc od jego pojęcia i uwarunkowań, poprzez przybliżenie funkcjonowania rynku, kierujących nim praw podaży, popytu i segmentacji, poprzez przybliżenie przyczyn, skutków i sposobów ograniczania bezrobocia, identyfikacji nieprawidłowości funkcjonowania tego rynku oraz wskazania instytucji regulacji. Ww. zagadnienia odniósł także do teorii ekonomii instytucjonalnej i behawioralnej.

Treść rozdziału dowodzi, że Autor dość sprawnie porusza się w prezentowanej tematyce. Omawiając wpływ płacy na wielkość podaży pracy zwraca słusznie uwagę na podstawową zależność występująca pomiędzy płacą a wysokością zasiłku dla bezrobotnych, czy pomiędzy wynagrodzeniem a czasem wolnym, choć szkoda że głębiej nie rozwija tych ważnych zagadnień. Czas wolny jest przecież kosztem alternatywnym czasu pracy, który dostarcza jednostce satysfakcji, a czas poświęcany na

pracę kojarzony jest z przykrością, wyrzeczeniem, uciążliwością. Z tego powodu jednostki, pracownicy, gospodarstwa domowe dążą do maksymalizacji użyteczności płynącej z pracy i czasu wolnego. Obama rządzi zaś prawo malejącej użyteczności krańcowej. Dlatego też zastanowienia wymaga tytuł wykresu 1.1. „Wpływ płacy realnej na wielkość podaży pracy”, który przedstawia raczej „przesunięcie krzywej podaży prac”, a jak wiadomo te dwie treści nie są przecież tożsame. Autor dysertacji pomija także całkowicie zagadnienie tzw. płacy rezerwacji (transformacji) czyli ceny po jakiej jednostka/pracownik może zaoferować pracodawcy kolejne godziny pracy w zamian za wyższe wynagrodzenie. Podobnie omawiając zagadnienia popytu na pracę Autor definiuje znaczenie wymiaru ilościowego i jakościowego pracy zwracając słusznie uwagę na zagadnienie malejącej wydajności pracy. Nie rozwija jej jednak w kategoriach ekonomicznych tj. prawa malejącej produktywności pracy, które zakłada, że gdy do kapitału o niezmienniej wielkości dodaje się w procesie produkcji nowe ilości robotników, każdy kolejny robotnik wytwarza coraz mniejszą ilość produktów. Zwiększanie liczby robotników nie jest więc bezgraniczne.

Na uwagę zasługuje trafne wyjaśnienie przyczyn bezrobocia na gruncie teorii neoklasycznej oraz przedstawienie jego konsekwencji ekonomicznych, w tym sposobów jego ograniczania. W odniesieniu do tych ostatnich w marginalny sposób zostało potraktowane jednak znaczenie budowania i dostosowania szeroko definiowanej infrastruktury oraz planowania przestrzennego do stymulowania rozwoju gospodarczego rozumianego jako jedna z form aktywnego przeciwdziałania bezrobociu. Obszerny fragment rozdziału pierwszego został także poświęcony zagadnieniom patologii na rynku pracy. Autor przedstawił w nim w jednak jedynie w jaki sposób problem ten jest definiowany w dysertacji na gruncie nauk społecznych, z całkowitym pominięciem odwołań ekonomicznych. Ciekawą częścią rozdziału są przedstawione rozważania na temat rynku pracy w ujęciu teorii ekonomii, w tym zaprezentowane rozważania przedstawiające organizację rynku pracy poprzez pryzmat ekonomii instytucjonalnej, w podziale na cztery poziomy. Zaprezentowane w całym rozdziale treści pozwalają śledzić postępujący tok rozważań i stanowią wprowadzenie do zaprezentowanych w kolejnym rozdziale rozważań na temat form zatrudnienia.

W rozdziale drugim Autor omówił temat typowych i nietypowych form zatrudniania pracowników na rynku pracy. Zaprezentowane, bardzo ciekawe, rozważania skupiają się przede wszystkim na opisie zagadnień odnoszących się m.in. do przyczyn, wymiaru, miejsca czy rozwiązań charakterystycznych dla różnych form zatrudnienia pracowników głównie w kontekście prawa pracy, w tym przede wszystkim w odniesieniu do nietypowych form zatrudnienia. Autor bardzo sprawnie porusza się w prezentowanej tematyce, wskazując zarówno na zalety, jak i wady opisywanych rozwiązań. Niejednokrotnie formułuje własne opinie na temat rozważanych kwestii.

Wśród zaprezentowanych w rozdziale 2 informacji brakuje mi jednak odwołań o charakterze statystycznym, prezentujących charakter rynku pracy w Polsce czy np. analizy porównawczej Polska a wybrane inne kraje np. UE. Jedynymi informacjami na ten temat są: zawarta na str. 57 wzmianka dotycząca wskaźnika zatrudnienia

nietypowego w UE w latach 1985-1995, na str. 63 – na temat odestka osób świadczących pracę za pośrednictwem agencji pracy tymczasowej, czy na str. 66 zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy w 1995 i 2001 roku w UE oraz w Polsce. W tabeli 2.1. Autor wskazując, po stronie pracownika, przyczyny wpływające na rozwój alternatywnych form zatrudnienia, wskazuje m.in. walkę z bezrobociem, która wydaje się raczej domeną państwa. Z punktu widzenia pracownika wydaje się że istotą jest raczej np. trudność znalezienia zatrudnienia w oparciu o umowę o pracę czy inną formę niepracowniczą. Po stronie pracownika pominięte zostały także przyczyny ekonomiczne, związane np. z poszukiwaniem dodatkowego źródła dochodu. Dla równowagi oceny dysertacji warto z kolei zwrócić uwagę na przedstawione przez Autora w podrozdziale 2.3 rozważania na temat skutków nietypowych form zatrudnienia. Stanowią one interesujące podsumowanie dla realizowanego w dalszych częściach pracy postępowania badawczego.

Rozdział trzeci to metodyka badań własnych. Autor dysertacji przedstawił na siedmiu stronach powody wyboru tematu pracy, postawione cele badawcze, sformułował pytania i hipotezy, zastosowane metody i techniki badań oraz opisał sam proces organizacji i przebiegu badań. Zgodnie z treścią (str. 75) „...temat badawczy został wybrany ze względu na dynamiczny wzrost liczby pracowników tymczasowych na współczesnym rynku pracy...”, a samym celem badań była „...analiza ekonomiczno-społeczna uwarunkowań pracy tymczasowej na rynku pracy w woj. wielkopolskim...”. Dokonując wyboru tematu, Autor trafnie identyfikuje ten stosunkowo nowy i dynamicznie rozwijające się trend w rozwiązaniach na rynku pracy w Polsce. Należy jednak zauważyć że postawiony cel, tj. „...analiza ekonomiczno-społeczna...” jest raczej metodą badania pewnych zjawisk i zachodzących procesów, która ułatwia podejmowanie decyzji, jest sposobem dojścia umożliwiającym postawienie diagnozy, a nie celem badawczym samym w sobie.

Autor dysertacji identyfikując problem, stawia sześć pytań badawczych i na ich podstawie formułuje dwie główne hipotezy, tj.:

H1 Kariera zawodowa pracownika związana z wejściem na rynek pracy tymczasowej nie jest przez niego karierą preferowaną

H2 Pracownicy tymczasowi odczuwają gorszy poziom traktowania w pracy względem pracowników zatrudnionych na stałe

oraz trzy pomocnicze hipotezy badawcze, tj.:

H1 Pracownicy tymczasowi oczekują tranzyjacji do pracy stałej

H2 Bezrobotni korzystają z ofert pracy tymczasowej, które w znacznej mierze odbiegają od ich kwalifikacji i doświadczenia zawodowego

H3 Pracownicy tymczasowi, którzy nie przekroczyli 24 roku życia, w pracy tymczasowej widzą szansę na zdobycie doświadczenia zawodowego

Tak sformułowane hipotezy, bez względu na ich trafność, nawiązują jedynie w sposób pośredni do tematu rozprawy, który brzmi „*sytuacja ekonomiczno-społeczna*”

pracowników tymczasowych...”. Hipotezy te wpisują się raczej w sformułowane przez Autora dysertacji cele takie jak, m.in. uwarunkowania, zalety i wad pracy tymczasowej.

Dla weryfikacji hipotez Autor zastosował kilka wzajemnie się uzupełniających metod badawczych, w tym przegląd literatury przedmiotu, analiza wtórnych danych statystycznych, badania ankietowe (przebadano 187 respondentów – pracowników tymczasowych) oraz analizy jakościowe i ilościowe. Na uwagę zasługują liczne, starannie dobrane i przeprowadzone zapewne z dużym wysiłkiem badania ankietowe. Pewnym mankamentem ocenianego rozdziału jest brak rozwinięcia opisu jakiego rodzaju analizy ilościowe zostały zastosowane. W pracy generalnie brakuje rozwiniętych analiz o charakterze statystycznym, pokazujących związki przyczynowo-skutkowe i korelacje zachodzące pomiędzy omawianymi zjawiskami. Do standardowych metod wykorzystywanych w analizie rynku pracy, a przydatnych z punktu widzenia ocenianej dysertacji można by zaliczyć np. „*shfit-share analysis*” wykorzystywaną m.in. do opisu regionalnego rynku pracy kontekście przemian zachodzących w skali kraju, czy „*supply/demand matching*” mogącą ukazać dostępne rezerwy siły roboczej w kontekście bieżących/nowych ofert pracy. Przytoczone przykłady metod bazują na analizie stanu, struktury i dynamiki zmian i pozwalają formułować wnioski zarówno dla pracobiorców, pracodawców jak i decydentów polityki również w kontekście pracy tymczasowej. Pewnym mankamentem pracy jest także brak często spotykanego w „pracach na stopień” graficznego schematu postępowania badawczego. Schemat taki pozwoliłby już na początku pracy w sposób przejrzysty zidentyfikować wszystkie etapy tego postępowania i pomógłby – podczas czytania pracy – w weryfikacji osiągania kolejnych celów szczegółowych badań. W pracy znalazł się natomiast oddzielny podrozdział, poświęcony opisowi organizacji i przebiegu badań ankietowych, który znacznie ułatwia zrozumienie złożoności tego procesu i dowodzi umiejętności Autora dysertacji dotyczących planowania, organizacji i prowadzenia badań.

Rozdział czwarty dotyczy charakterystyki pracy tymczasowej analizowanej na podstawie wtórnych badań empirycznych. Na 33 stronach Autor w sposób spójny zaprezentował zmiany zachodzące na rynku pracy, relacje pomiędzy pracą tradycyjną a tymczasową, problem pośrednictwa pracy w ujęciu pracodawcy i pracownika, cechy pracy tymczasowej. Scharakteryzował także funkcjonujące w Polsce oraz w województwie wielkopolskim agencje zatrudnienia oraz dokonał analizy różnic pomiędzy pracą „tradycyjną” a pracą tymczasową dostrzeganych z punktu widzenia pracownika i pracodawcy. Dla ilustracji ww. problemów Autor przytoczył wybrane dane pochodzące ze statystyki publicznej. Na szczególną uwagę zasługują dane dotyczące ilościowej charakterystyki agencji zatrudnienia i rodzaju świadczonych przez te podmioty usług w latach 2005-2020 oraz przedstawiona ocena zachodzących zmian w kontekście zmieniającego się ustawodawstwa, które niewątpliwie miało wpływ, jak zauważa Autor, na zachodzące zmiany związane z pracą tymczasową przyczyniając się „...do zwiększenia obszaru równego traktowania pracowników...” (str. 101).

Z przedstawionych rozważań wynika, że Autor dostrzega związek przyczynowo - skutkowy zachodzący pomiędzy sytuacją gospodarczą a liczbą agencji zatrudnienia. Szkoda jednak, że wątek ten nie został rozwinięty w kontekście konsekwencji jakie w polskiej gospodarce wywołał światowy kryzys gospodarczo-finansowy lat 2008-2009. Stał się on przyczyną m.in. spowolnienia wzrostu gospodarczego, ograniczenia akcji kredytowej, ograniczenia dostępu do finansowania zewnętrznego, a tym samym przyczynił się do zmian na rynku pracy. Interesującą częścią rozdziału jest także syntetyczne zebranie, na podstawie studiów literatury, oraz tabelaryczne przedstawienie, wraz z własną oceną, wad i zalet pracy tymczasowej z punktu widzenia pracodawcy i pracownika. Pewnym mankamentem całej dysertacji i prezentowanych w niniejszym rozdziale danych statystycznych jest czasami ich historyczny charakter. Dotyczy to np. str. 86, na której zostały przedstawione dane z rynku pracy na temat stopy bezrobocia wśród młodych (15-24 lata) pochodzące z roku 2015, podczas gdy dostępne są na ten temat znacznie nowsze opracowania i dane.

W rozdziale piątym przedstawiona została sytuacja na rynku pracy w województwie wielkopolskim w latach 2010-2020 z perspektywy gospodarczej i społeczno-demograficznej. W dalszej części rozdziału Autor dysertacji przedstawił zagadnienia popytu i podaży na rynku pracy 'poprzez pryzmat agencji pracy tymczasowej i agencji zatrudnienia, a całość rozważań zakończył podrozdziałem dotyczący współpracy wymienionych agencji z urzędami pracy. Całość rozważań w sposób przejrzysty przybliży czytelnikowi kontekst i tło rynku pracy tymczasowej w omawianym województwie. Autor dysertacji wielokrotnie podejmuje się także interpretacji i oceny prezentowanych informacji oraz wybranych danych statystycznych dotyczących rynku pracy w województwie wielkopolskim, dowodząc tym samym umiejętności wnioskowania. Nie ustrzegł się przy tym jednak drobnych błędów o charakterze interpretacyjnym (niektóre z nich wskazano w uwagach szczegółowych) oraz powtórzeń w kontekście m.in. definiowania czym jest podaż i popyt na rynku pracy. Szkoda także, że analizując zagadnienia dotyczące działalności agencji zatrudnienia i agencji pracy tymczasowej, Autor nie dotarł do danych statystycznych, którymi mógłby zobrazować omawiane w rozdziale 5.2 zagadnienia popytu i podaży oraz współpracy z urzędami pracy. Dzięki temu możliwe byłoby poszukanie wzajemnych korelacji i związków, co pozwoliłoby na wnioskowanie o charakterze dowodowym, a nie jedynie w formie miękkich przypuszczeń.

Rozdział szósty, najbardziej obszerny, został poświęcony omówieniu badań własnych przeprowadzonych na próbie 187 respondentów, pracowników tymczasowych, delegowanych do pracy w firmach działających na terenie województwa wielkopolskiego. Treść rozdziału została przedstawiona poprzez pryzmat sytuacji społeczno-demograficznej badanej zbiorowości i związków pracowników z agencją pracy tymczasowej, omówienie przygotowania pracowników do pracy, przedstawienie kierujących nimi motywów w poszukiwaniu zatrudnienia, opinii na temat wynagrodzenia, dostępności do szkoleń, atmosfery pracy i zadowolenia pracowników tymczasowych, zalet i wad pracy tymczasowej w opinii pracowników. W końcowej części rozdziału przedstawiono znaczenie i perspektywy pracy

tymczasowej na rynku polskim i europejskim oraz przedstawiono autorski model pracownika tymczasowego. Dla wzmocnienia wartości poznawczej prezentowanych wyników badań własnych, w podrozdziale 6.5 Autor zastosował, w odniesieniu do pytań wielokrotnego wyboru, ciekawe podejście analityczne w postaci obliczenia tzw. współczynnika wagi odpowiedzi, będącego miarą odniesienia badanego zjawiska do całej populacji. Dzięki temu udało się skorelować np. motywy podjęcia pracy tymczasowej z wiekiem respondentów czy ich wykształceniem. Szkoda że Autor nie pokusił się o zastosowanie tej formy analizy do interpretacji innych wyników przeprowadzonego badania. Przytoczone w pracy porównania badań własnych z podobnymi badaniami prowadzonymi w województwie łódzkim, w wielu wątkach są ze sobą zbieżne. Wykazywane różnice, poza argumentacją przedstawioną przez Autora, można także tłumaczyć odmiennymi realiami gospodarczymi wynikającymi z rozbieżności czasu w którym były prowadzone oba badania. Na podkreślenie zasługują bezpośrednio przytoczone w treści rozdziału odniesienia do hipotez badawczych oraz ich weryfikacja, co ułatwia ocenę recenzowanej pracy.

Pracę kończy **syntetyczne podsumowanie** wraz z wnioskami odnoszącymi się do stawianych w pracy pytań i hipotez badawczych. Autor konkludując dowodzi, że przeprowadzone badania pozwoliły pozytywnie zweryfikować postawioną w dysertacji pierwszą główną hipotezę, tj. że *„kariera zawodowa pracowników związana z wejściem w obszar pracy tymczasowej nie jest przez niego karierą preferowaną”* oraz wszystkie trzy pomocnicze hipotezy badawcze, tj. że *„Pracownicy tymczasowi oczekują tranzycji do pracy stałej”*, *„Bezrobotni korzystają z ofert pracy tymczasowej, które w znacznej mierze odbiegają od ich kwalifikacji i doświadczenia zawodowego”*, *„pracownicy tymczasowi, którzy nie przekroczyli 24 roku życia, w pracy tymczasowej widzą szansę na zdobycie doświadczenia zawodowego”*. Odrzuca jednocześnie drugą, główną hipotezę tj. że *„pracownicy tymczasowi odczuwają gorszy poziom traktowania w pracy względem pracowników zatrudnionych na stałe”*. Przedstawione w zakończeniu wnioski dowodzą prawidłowości przeprowadzonych w dysertacji badań, a równocześnie dojrzałości naukowej jej Autora.

Przedstawione powyżej uwagi polemiczne w stosunku do poszczególnych rozdziałów mają charakter uzupełniający w stosunku do treści ocenianej pracy lub redakcyjno-techniczny. Stanowią zachętę do dalszych badań oraz są podpowiedzią dla ukierunkowania przyszłej pracy naukowej. Nie umniejszają one niewątpliwie twórczego charakteru dysertacji oraz utylitarnego jej charakteru, przydatnego dla polityki gospodarczej. Nie wpływają także na generalną konkluzję, zgodnie z którą Autor dowiódł umiejętności konstrukcji tekstu naukowego. Rozprawa jest poprawna i spójna merytorycznie. Zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autor wykazuje się znajomością literatury z zakresu objętego przedmiotem pracy oraz dowodzi umiejętności prowadzenia samodzielnej pracy naukowej.

3. Strona formalna rozprawy i uwagi szczegółowe

Poszczególne rozdziały dysertacji w sposób spójny zostały powiązane z tytułem opracowania. Ich następstwo ma uporządkowany charakter. Zaskakujące jest jednak umieszczenie rozdziału poświęconego metodyce badań własnych jako rozdziału trzeciego, a nie na początku dysertacji. Proponowany przez recenzenta układ dałby czytelnikowi możliwość poznania, już na samym początku lektury, intencji Autora dotyczących przedmiotu badań, stawianych hipotez oraz zastosowanych metod, a w dalszej kolejności zapoznania się z wynikami badań i wnioskami. Kolejne rozdziały i podrozdziały w sposób trafny zostały odniesione do treści zapowiedzianych w ich tytułach. Dobrą praktyką Autora jest kończenie każdego rozdziału krótkim akapitem, będącym zapowiedzią treści kolejnego rozdziału. Dzięki temu czytelnik, poza podsumowaniem treści kończonego rozdziału, otrzymuje zapowiedź dotyczącą kolejnej części pracy. Przeprowadzone w części analitycznej oceny i formułowane na ich podstawie wnioski ilustrowane są przydatnymi i prawidłowo umieszczonymi w tekście tabelami i wykresami (drobne uwagi redakcyjne zostały wskazane poniżej). Zastosowana struktura części analitycznej jest prawidłowa i logicznie uzasadniona, co w rezultacie pozwoliło na poprawne zastosowanie indukcyjnej techniki badania, właściwej dla nauk empirycznych.

Pewnym mankamentem całej dysertacji jest np. wielokrotne przedstawianie i wracanie do treści dotyczących tego czym jest praca tymczasowa, na czym ona polega, przez kogo jest organizowana, komu i jakie daje korzyści. W przypadku kierowania pracy do druku byłoby warto zastanowić się nad uporządkowaniem tej części celem uniknięcia powtórzeń.

Przytaczane dane statystyczne zazwyczaj odnoszą się do okresu 2005-2020. Czasami jednak Autor dysertacji powołując się na dane statystyczne przywołuje jako najnowsze dane z roku 2016 czy 2017, choć aktualne statystyki publiczne dotyczące rynku pracy dotyczą roku 2022. Także przywoływane źródła literatury przedmiotu mają czasami wymiar tylko historyczny, co oczywiście nie oznacza że nieaktualny. Bywa że w pracy używany jest czas przyszły w odniesieniu do sytuacji, które należą już do odległej przeszłości, a tzw. międzyczasie zaszło wiele innych ważnych procesów i wydarzeń. W przypadku druku pracy warto by także wyeliminować te drobne niedoskonałości.

W treści rozdziału szóstego występują pewne powtórzenia prezentowanych i omawianych danych statystycznych. Dotyczy to m.in.: danych z wykresu 6.8 i tabeli 6.4, danych z wykresu 6.10 i tabeli 6.5, danych z wykresu 6.12 i tabeli 6.12. Przeredagowania wymaga główka tabeli 6.6, tak aby było jasne że % odnosi się do odpowiedzi „raczej tak” oraz „zdecydowanie nie” (tak jak np. zaprezentowano to w tabeli 6.16). Należy także zwrócić uwagę na drobne błędy stylistyczne czy urwane zdania (zauważone niedociągnięcia wskazano w uwagach szczegółowych).

W przypadku publikacji pracy warto by także zwrócić uwagę na usunięcie tego typu mankamentów.

Z redakcyjnego punktu widzenia praca została przygotowana w sposób przejrzysty. Technicznie wymaga jednak drobnych korekt, zarówno o charakterze stylistycznym, interpunkcyjnym jak i merytorycznym. Poniżej wskazano niektóre zauważone przez recenzenta drobne błędy, np.:

- str. 21 – „... Źródłami podaży procy...”, „...”...ludności pozostających dotychczas bierni zawodowo...”, oraz powtórzenie - „...Niski poziom życia najbardziej licznych warstw społecznych wymusza wysoką podaż pracy...”
- str. 22 – wykres obrazuje przesunięcie krzywej podaży a nie wpływ płacy realnej na wielkość podaży pracy; „...spadek podaży na pracę...” oraz „...wzrost podaży na pracę...”
- str. 43 – przedostatni akapit „...jest słaby dostęp do informacji...”
- str. 52 – ostatni akapit „...istotne jest zwrócenie uwagi na sposobach zatrudniania pracowników...”
- str. 53 – drugi akapit, styl „...jakie są ich największe cech ...”
- str. 60 – tabela „...postęp technologiczny...”
- str. 70 – ostatni akapit „...uprawnień kierowniczych ich na podmiot...”
- str. 77 – środkowy akapit „...w porównaniu z pracownikami zatrudnionymi na stałe, pracownik tymczasowy jest gorzej traktowany przez pracodawcę. To znaczy, że udziela mu się pełnego wsparcia, ...”
- str. 85 – przedostatni akapit „...wahanie kursów walut w dużej mierze zgłaszają zapotrzebowanie na pracowników tymczasowych...”
- str. 86 – pierwszy akapit „...w wieku 15-24 lata koniec roku 2017 wyniosła 14,8% (GUS 2015)...”?
- str. 90 – ostatni akapit „...może ona odegrać ważną rolę w czasie odbudowywania potencjału polskiej gospodarki po okresie kryzysu z 2008 roku...”
- str. 102 – drugi akapit, styl i interpunkcja „...Najważniejszym czynnikiem determinującym obszerność i chłonność rynku, jest liczba agencji występujących na przestrzeni lat...”
- str. 113 – numeracja wykresu: jest 4.4 (powinno być raczej 4.3)
- str. 114 – akapit pod tabelą „...Może się okazać, że wybrane stanowiska (koordynator, prace umysłowe) w niektórych branżach (programista) wystarczająca będzie praca na cześć etatu...”
- str. 117 – nie jest do końca jasne dla recenzenta co zawierają informacje zawarte w przedostatniej i ostatniej kolumnie tabeli 5.1. Prawdopodobnie kolumna przedostatnia daje sumę 100%, a ostatnia to jest zmiana 2020/2010, ale należy to jasno przedstawić.
- str. 120 – przedostatni i ostatni akapit zawierają powtórzenia odnoszące się do liczby ludności w wieku poprodukcyjnym
- str. 123 – wykres 5.2. podpisy pod kolumnami – co oznaczają podpisy pod kolumnami 1, 2, 3? Czy są to lata 2010, 2017, 2020?
- str. 124 – pierwszy akapit, styl. „...a jego przejawem będą zmiany w strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku...”

- str. 124 – ostatni akapit „...oraz liczba ofert pracy...”
- str. 125 – tabela 5.6 – ostatnia kolumna tabeli: „...2018 względem 2010...” W tabeli nie ma danych dla roku 2018 - trudno zatem odnosić ten rok do danych z roku 2010. Należy się zdecydować który rok jest punktem odniesienia, czy przedstawiamy zmianę w %, niektóre dane przyjmują wartości ujemne a inne dodatnie – brak konsekwencji jak przedstawiamy dane. Informacja dotycząca stopy bezrobocia – to raczej p.p. a nie %.
- str. 126 – tabela 5.7 – przedostatnia kolumna powinna się chyba sumować do 100, należy to wskazać w nagłówku kolumny.
- str. 126 – „...fakt bezrobocia wśród osób wykształceniem wyższym...”, „...między kierunkiem wykształcenia w wykonywanym zawodem...”
- str. 127 – akapit pod tabelą „...strategii rozwoju regiony na lata 2020-2030...”
- str. 129 – środkowy akapit, styl „...nie da się ukryć, że działania te mogą ograniczyć liczbę pracowników produkcyjnych, gdzie obecnie bardzo dobrze radzi sobie praca tymczasowa...”
- str. 130 – pierwszy akapit, styl „...należy jednak zaznaczyć, że rodzaje planów zawartych w strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa wielkopolskiego zostanie jednak ograniczona przez sytuację pandemiczną związaną z COVID-19...”
- str. 149 – akapit pod tabelą, „...najprawdopodobniej sytuacja ta z jednej strony spowodowane jest tym...”
- str. 157 – pierwszy akapit „...o ile elementy pracy fizycznej mogą być proste i nie muszą wymagać szerszego szkolenia, to prace polegające na obsłudze klienta, specjalistycznym spawaniu lub pracy w piekarni...”
- str. 158 – pierwszy akapit „...sytuacja ta może być spowodowane faktem...”
- str. 159 – drugi akapit „...opinie dobrą na temat tego elementu pracy wraziło 48% kobiet...”
- str. 162 – ostatni akapit – inny rodzaj czcionki niż w pozostałej części pracy
- str. 163 – akapit pod wykresem „...nieco mniej osób nie miała możliwości podjęcia...”, „...kolejną popularną odpowiedzią...”
- str. 163 – ostatni akapit, styl „...warto też wspomnieć o badaniach międzynarodowych organizacji Ciett (...) i jej wynikach, która jest konfederacją poświęconą prywatnym agencjom zatrudnienia...”
- str. 176 – akapit pod tabelą „...badani w wieku powyżej 40 lat najrzadziej odpowiadały twierdząco...”
- str. 181 – wykres 6.17 – brak wartości danych na wykresie
- str. 188 – wykres 6.22 – brak wartości danych na wykresie; akapit pod wykresem, styl „...aktualnie wykonywane stanowisko pracy...”
- str. 210 – pierwszy akapit, styl, od słów „...czynniki ekonomiczne skupiają się ...” do końca akapitu
- str. 239 – niepotrzebny opis „...w tabeli 5.10 ukazano typy pracowników...”
- str. 241 – numeracja wykresów w rozdziale 4

Odnosząc się do całości opracowania, Autor dowiódł umiejętności operowania danymi ilościowymi oraz zdolności do agregowania informacji zawartych w wielu heterogenicznych źródłach danych. Należy także podkreślić znaczny wysiłek włożony w oszacowanie ich bogatego zbioru. Język pracy jest jasny i zrozumiały, a wywód logiczny. Pomimo wykazanych wyżej drobnych niedociągnięć praca jest napisana poprawnie stylistycznie. Używana terminologia również jest właściwa. Rozprawa zawiera stosowne wykazy i spisy (treści, tabel, rysunków, wykresów, bibliografii). Sposób powoływania się na źródła literaturowe także jest prawidłowy, a umieszczone tabele i rysunki (w tym ciekawe graficznie schematy) stanowią czytelną ilustrację prezentowanych treści.

4. Konkluzja końcowa

Reasumując stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Kamila Dyrtkowskiego pt. „Sytuacja ekonomiczno-społeczna pracowników tymczasowych na rynku pracy w województwie wielkopolskim” przygotowana pod kierunkiem dr hab. Piotra Kułyka, prof. UZ oraz promotora pomocniczego dr inż. Marioli Michałowskiej stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, dowodzi ogólnej wiedzy Autora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Spełnia zatem wymogi ustawowe.

Na tej podstawie wnioskuję do Rady Dyscypliny Naukowej Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Zielonogórskiego o skierowanie niniejszej rozprawy do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Dr hab. Marek WIGIER, prof. IERiGŻ-PIB

